

ПІСЕННО-ПОЕТИЧНА СТИХІЯ НЕВІДОМОЇ СІЧОВИЧКИ (дослідження однієї рукописної збірки)

Володимир Качкан

УДК 82–146(0.032)

Від відомого на Прикарпатті колекціонера та книголюба Володимира Шеремети на мій стіл потрапив рукописний загальний зошит, який було знайдено десь на Коломийщині. Це записи пісень різного походження і різної тематичної спрямованості й естетичної вартості.

Ці тексти, записані переважно чорним чорнилом на розліняних зшитках, зібраних у товстий зошит з твердими палітурками обсягом 268 сторінок (перший зшиток має 64 сторінки; другий — 32 сторінки; третій — 36 сторінок; четвертий — 36 сторінок; п'ятий — 28 сторінок), охоплюють період від 27 квітня 1915 року до 9 лютого 1919 року з уточненнями, де зазначено: «Кути» або «Вижниця».

Більшість текстів мають підпис: «Марійка Надвірянська» або ж криптоніми: «Марійка Н.», «Марійка Надв.», «Н. Марія», «М. Н.». На жаль, досі не вдалося з'ясувати, ким була людина, яка так ревно вибирувала і вписувала до загального зошита різні тексти. Однак можна достеменно й однозначно стверджувати, що ця жінка мала любов до поезії, тонку душу, бо серед сюжетів трапляється і жаль, і біль утрат, і сирітська доля, і години плачу покинутої дівчини та жах, який залишила кривава світова бійня.

У праці Марійки Надвірянської виявлено найбільший коломиївський цикл, що наснажує січовим духом з півсотні куплетів. У поетичних рядках звучать то трагічні передчуття («Бо хто знає, чи жив вернусь, чи ляжу на поли»), то заклики догуртування сил («Мой, браття-товариші, тримаймося разом, не пускаймо нашої кривди воріженькам плазом», «Ой не плачте, не журіться, в тугу не вдавайтесь», «А ми, браття, не біймося, бо нас вже є сила, сім півсоток кріпких січій від батька Кирила [Трильовського. — В. К.]», «Котра дівка в січи

була, відбуває вправи, то дістане чоловіка козацької слави»).

У піснях, де описано хід бою, детально передано реалії, факти та особливості місцевості. Здається, що записувач був поруч або ж мав уважного спостерігача подій («Битва», «Де Юрків Бог», «На границі», «Нині тихо, нині сумно»).

Стрілецький мотив «Я в чужині загибаю», який уже існував до цього, набуває колориту підгірської місцевості; тут журба ніби конкретизована: учора була подалі від рідних країв — і «не так гризла душу».

Уміщено також маршово-оптимістичні тексти, що нагадують радісні рядки січовиків з пісні «Гей, видно село»:

Гей, там січ руська йде,
Гей, напереді стяг несе,
А в руках стяги — жовтий цвіт
На синім поли — як блават.

Маршовою мелодикою наповнені також пісні «Гей, та вставайте, руські люде», «Гей, та не даймо Руси горіти», «Можна огонь ще, браття, вгасити», «Гей, розбудімся, в ряди ставаймо», «Грає трубка в ряди ставати», «Маширують — піснь лунає», «У січи гуртуймося, браття», «Раз-два, раз-два, вільним кроком, дуже не спішім, розглядаймось на всі боки, в село повернім», «Хто за нами, ми — за ним».

Ідейність, патріотизм інколи поетично увиразнюються, надаючи пісням пафосного звучання («Стоїть народ, як зрілий сніп», «Московська правда», «А по селах руїни», «Зі світової війни», «Який же вітер сумно грає»).

Стрілецько-трагічна тональність увиразнена в тих пісенних рядках, які за ритмомелодикою нагадують мотиви далекої «Марсельези» («Над залитою кров'ю землею», «Цю царям до народної крові»). До речі, нерідко під текстами у нижньому правому кутку листка є напис: «Піснь революції російської», «Зі світової війни і революції в Росії», «Видумав

жовнір в війні світовій», «Із революції української», «Війна совіцька».

Зафіксовано також кілька текстів-хронік, у яких ідеться про сільських перевертнів, зрадників та запродавців тощо.

Потрапили до зошита й такі пісенні тексти, що явно підтверджують факт переробок «під народний мотив» суто літературних форм російського походження, як-от: «Мій костер в тумані світить», «Зачим ти безумною губиш», «Отречемся од старого мира», «Пускай могила мене накаже», «Кого я люблю, за ким вздыхаю», «Прощаюсь, ангел мій, з тобою», або ж цілком українізовані народні тексти («То не вітер вітку клонить», «Любила ма мати, убожала», «Як жила я одинохонька вдома», «Прощайте, ласкавії взори», «Ми злучайно з тобою пострічались», «Коли б я мав злотії гори», «Зачим я тебе полюбила і душу тобі оддала»).

Із текстів соціально-побутової тематики вирізняються багатою лексикою, поетичною колористикою та образністю ті пісні, що, очевидно, мають місцеве походження («Без тебе, Олесю», «Не по волі я загнавси у Карпати», «Пшеничка зріла, жито зріло», «Чи оживеш ти ще, нещасний краю»).

Збірка народнопісенної любовної лірики багата тематично й лексично: без минулого «світ пустокою здається» («Чого я тужу, чого бажаю»); без коханого — «душа схована у тяжкій окови»; хлопець «соколом-стрілою злетів би туди», де його дівчина набирає воду; природа — своєрідний дороговказ козакові: «очерет лугом гуде» і гнеться туди, звідки чекати йому дівчину; розлуку віщує: у гаю шумить, не стихає «жовте листя в пізній час»; «милий покидає — іншої шукає» («Дивний сум і туга»).

Навіть суто любовна народнопісенна лірика в ідеологічній транскрипції записувачки набуває соціального звучання, відтінку воєнного лихоліття. Ось, наприклад, «козак любив та й кохав собі дівчину», але у нещасті винні, так само, як і у фольклорних зразках, лихії люди й люті воріженьки. Цей лейтмотив виявляємо в піснях «Ой гув та й загув

сивий голубок», «На варті», «Чи знаєш сум шпитального склепіння», «Ти у келії, моя добрая доле», «Лінивим кроком переходить днина», «Козаченьку, куди ідеш», «Позаростали очерети», «Ударив час — пора розстатися».

Також є з півтора десятка одностроф, у яких через звернення до Бога стверджено віру в перемогу добра («...най дієся воля Божа»; «...потрібна ласка Твоя»; «...з тобою знайдем жерела всегда співати пісню любови»; «...серце Боже — жерело ласки»; «...дай волю Божу свято творити»; «...о Діво Преплагаю — источник чудес»; «...ликуй, провідна Зоре, кермуючи у рай»).

Потрапили до досліджуваного зошита й інтерпретовані «на свій лад» тепер відомі «Гей, нумо, братці, до зброї», «Ой росла та й росла шовковая трава», «Ніч яка місячна, зоряна ясна», «Ми гайдамаки», «Ой гай, мати», «Їхав козак за Дунай», «Розвивайся ти, дубочку», «Стелися, барвінку, низенько», «Заграй ми, цигане старий», «Глибоким сном лягла природа», «Ой у полі верба», «Гей, гусоньки, на став», «Гей, там з-за гори ідуть мазури», «Там на горі сніг біленький», «Як я, браття, раз сконаю» (переробка під стрілецьку тему варіанта історичної пісні-балади про Олексу Довбуша), «Чи я, мамко, недоріс, чи я, мамко, переріс», «Гей, ви, мої співаночки, де я вас подію», «Гей, під гаєм-гаєм, гаєм зелененьким, там орала дівчинонька коником чорненьким», «Ой у полі три криниченьки», «Така її доля», «Гей, літа орел», «Чорна хмара з-за лиману» (очевидні «доштукування» з творів Т. Шевченка), «Ой на горі жито копитами збито», «Ой, вербо-вербо кучерявая», «Косаря уночі зустрічають сичі», «Заповіт» (за Т. Шевченком), «Тополя» (за Т. Шевченком), «Защечебче соловейко в лузі на калині», «На городі калинонька, по дорозі терен», «Ще не вмерла Україна» (наближений варіант до тексту гімну П. Чубинського й М. Вербицького), «Не пора» (дещо спрощений текст відомого вірша І. Франка), «Ой зацвіла черемшина, з

неї цвіт упав», «Шалійте!» (переробка відомого маршу А. Вахнянина).

Додала сюди збирачка і два зшитки (перший — 16 сторінок; другий — 56 сторінок) пісень, записаних Анною Луцькою з 1 серпня 1888 року до 18 серпня 1890 року у Вижниці на Буковині. Зафіксовані польськими літерами тексти («Повернення», «Неволя», «Прагнення», «Найліпше і найгірше», «Пересторога і бажання», «Помісток», «Не кохай», «Пісня», «Романтичність», «Чорний жаль», «Думка», «Українка», «Гонець» та ін.) — це або переказані в римованій формі біблійні сюжети, або ж варіанти українських дум, історичних пісень та співанок-хронік. Художньо-естетичної вартості вони практично не мають, проте є цікавим автентичним матеріалом для лексикографів та діалектологів.

Отже, зазначена рукописна збірка — це ще одна сторінка до великої історико-культурної книги української ідентичності. Сподіваємося, що не один «загублений» набуток уснописемної культури окремої особи, села чи краю, особливо на Західній Україні, ще буде віднайдено десь «з-під дахів», «з-під підлоги» або з-між подвійного дна куфра-скрині, куди наші діди та батьки нерідко ховали не матеріальні скарби, а молитовники, українські пісенники, «Кобзар» Т. Шевченка, листи й різні родинні записники.

Віriamo, що незабаром описану знахідку буде передано до одного з державних архівів або ж відділів рукописів академічних бібліотек, і вже там вона потрапить до дослідників як унікальний оригінальний матеріал.

АКТУАЛЬНЕ Й НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії. — Запоріжжя, 2008. — 292 с.

Ірина Павленко

Багато сучасних дослідників вважають, що Південь України, зокрема Нижня Наддніпрянщина, є поки що малообстеженою територією, яка рідко привертає увагу збирачів та науковців. Окремі етапи збирання та вивчення регіонального фольклору були висвітлені в працях М. Сумцова і В. Білого, але загалом тривалий час побутовав погляд, що в цьому регіоні збирали й видавали вкрай мало матеріалу. Тим ціннішим є дослідження історії зазначених теренів, що доводить постійний інтерес науковців і збирачів до фольклору історичного Запоріжжя та частково спростовує усталену думку.

Розглядувана монографія є продовженням попередніх розвідок Людмили Іваннікової. Її статті, присвячені фольклористичній діяльності Г. Залюбовського, Я. Новицького та інших дослідників, передмови до перших трьох томів творчої спадщини Я. Новицького засвідчують

сталу зацікавленість історією фольклористики та постійне заглиблення в матеріали, пов'язані з нею.

Л. Іваннікова виконала серйозну роботу з відновлення студіювання фольклористичної проблематики на Півдні України. Основну увагу дослідниці привернула фольклористична спадщина колишнього Запоріжжя, що зумовлено аналізованим матеріалом.

Структура рецензованої монографії чітка, відповідає логіці розвитку збирацької роботи і фольклористичної думки на досліджуваній території. Історію фольклористики Півдня України розглянуто не відокремлено, а в контексті формування та розвитку всієї української науки про народну творчість, врахований також розвиток історичного знання про Запоріжжя й етнографію краю.

Значну увагу приділено питанням рецепції доробку південноукраїнських фольклористів у наукових колах, оцінці окремих збірників